

Роль контексту при перекладі фразеологічних одиниць (на прикладі турецьких періодичних видань).

Основна мета статті – розглянути роль контексту при перекладі фразеологічних одиниць у дискурсі сучасної преси. Мета дослідження обумовила наступні завдання: розглянути поняття тексту, як одиниці екстралінгвістичного контексту влісного жанру; виявити роль екстралінгвістичного контексту при перекладі газетних статей; розглянути поняття вузького та широкого контексту, що розрізняються у межах загального поняття контексту. Під час написання статті використовувався комплексний підхід до дослідження ролі контексту та ситуації при перекладі ФО: для виявлення взаємодії фразеологічних зворотів з іншими елементами тексту, було використано контекстологічний метод; метод комплексного аналізу; метод фразеологічного аналізу; методи фразеологічного еквівалента та фразеологічного аналога. Відіграючи визначальну роль у процесі сприйняття тексту ВМ та в процесі передачі змісту тексту на МП, контекст являє собою одне з центральних понять. Під час роботи над статтею зроблено наступні висновки: при первинному сприйнятті тексту контекст є тим необхідним оточенням слова або іншої одиниці перекладу, в якому вона реалізує своє конкретне значення; саме на цьому ґрунтується таке вживання слів, як незалежний від контексту, поза контекстом, контекстуальний.

Перевод фразеологических единиц представляет собой значительные трудности. Это объясняется тем, что многие из них являются яркими, эмоционально насыщенными оборотами, принадлежащими к определенному речевому стилю и часто носящими ярко выраженный национальный характер. При переводе фразеологических единиц необходимо учитывать особенности контекста, в котором они употребляются. При переводе фразеологизма необходимо, прежде всего, выявить его функцию в тексте, определить роль контекста и стиля текстового сообщения, т.е. извлечь информацию, содержащуюся на всех уровнях. И в зависимости от этого использовать один из наиболее адекватных приемов.

У практиці перекладацької діяльності контекст є одним з центральних понять, так як він відіграє визначальну роль як у процесі сприйняття (розуміння) тексту ВМ, так і в процесі передачі змісту тексту на МП. При первинному сприйнятті тексту контекст є тим необхідним оточенням слова або іншої одиниці перекладу, в якому вона реалізує своє конкретне значення; саме на цьому ґрунтується таке вживання слів, як незалежний від контексту, поза контекстом, контекстуальний. Перш за все сказане відноситься до багатозначних одиниць мови, яким при сприйнятті тексту приписується те чи інше значення на основі аналізу оточення певного обсягу

Проблеме роли контекста и ситуации при переводе уделяли внимание многие лингвисты и переводоведы. Л.С. Бархударов опираясь на общепринятое понимание контекста, как языкового окружения, в котором употребляется та или иная языковая единица, делает акцент на необходимости разделения узкого и широкого контекста. Під вузьким контекстом мається на увазі контекст речення, тобто лінгвістичні одиниці, складові оточення даної одиниці в межах речення. Під широким контекстом мається увазі мовне оточення даної одиниці, що виходить за рамки речення; це - текстовий контекст, тобто сукупність мовних одиниць, що оточують дану одиницю в межах, що лежать поза даним реченням, іншими словами, в суміжних з ним реченнях. Точні рамки широкого контексту вказати не можна - це може бути контекст групи речень, абзацу, глави або навіть всього твору (напр., оповідання чи роману) в цілому. (бархударов стр. 169-170).

Для того, щоб виявити роль контексту при перекладі ФО, спочатку необхідно розглянути критерії, які лежать в основі їх перекладу.

З точки зору перекладача, вирішальним критерієм є переосмислення (повне або часткове). Навіть проміжні утворення між ФО і змінними словосполученнями, між ФО і складними словами, частково або повністю переосмислені, при перекладі займають законне місце в ряду повноправних фразеологізмів.

Під час перекладу ФО, які є подібними у різних мовах по внутрішній формі, треба мати на увазі, що вони далеко не завжди ідентичні за значенням і під подібною оболонкою в різних мовах ховається різне значення.

Під переосмисленням розуміються різні за ступенем і характером семантичні зрушення. Під стійкістю на фразеологічному рівні - зв'язаність значення компонентів. Замість поняття «зв'язаність значення» В.Г. Гаком та Я.І.Рецкером був запропонований принцип сполучуваності значень. Під семантичною зв'язаністю слід розуміти взаємозв'язок і взаємодію значень компонентів словосполучення, тобто двосторонній зв'язок і взаємозумовленість значень компонентів, в результаті яких створюється повне переосмислення словосполучення в цілому. Це характерно для категорії фразеологічних зрощень або ідіом за класифікацією академіка В.В.Виноградова, яка є зручною зручна для теорії та практики перекладу [143 с.147].

Коли сполучуваність значень відсутня і можна говорити лише про переосмислення одного з компонентів ФО або про цілісність переосмислення всієї ФО, заснованої на метафоризації вільного поєднання слів, то в наявності фразеологічна єдність. Ця відмінність між фразеологічними єдностями і фразеологічними зрощеннями має принципове значення при перекладі. Коли зустрічається ФО першої категорії, особливо в газеті або в будь-якому тексті, який не носить відбитка індивідуального стилю автора, метафорична «прозорість», відчутність фразеологічної єдності зобов'язує перекладача до передачі образності, якщо не ідентичної, то, принаймні, аналогічною образності ФО першотвору. Найчастіше при цьому дотримується жанрова адекватність. фразеологізми суспільно-політичного або соціально-економічного тексту зазвичай переводяться по можливості подібними образними ФО з урахуванням їх вживаності і природності в ТП того ж жанру.

Отже, в основі перекладу ФО лежить її повне або часткове переосмислення. Щоб встановити, чи впливає контекст на процес переосмислення ФО, треба розглянути її функціонування як у вузькому, так і у широкому контекстах. Так используется в узком контексте с разным лексическим окружением фразеологизмы имеют разный перевод:

Abuk sabuk 'ilişki yazarları'ni takip edip onlardan 'tüyo' alacağını zanneden bir okur-yazar kitlemiz var. – Существует масса грамотных людей, которые следуя *нелепым* статьям «экспертов в отношении», полагают, что нашли для себя руководство к действию.

Abuk sabuk programlar yükleyip bilgisayarı hantallaştırıyor, sonra ben adam etmeye çalışıyorum... – *Наобум* загружая программы засоряет компьютер, а потом я пытаюсь привести все в порядок.

Mesela kitap satışları *zmk diye durdu* Kenan Evren darbesiyle. – Например продажа книг *остановилась* после переворота Кенан Эврена.

Daha henüz Şişli'ye gelmiştim ki, önümde yol alan araç sinyal vermeden aniden *zmk diye durdu*. – Я только доехал до Шишли, как едущий передо мной автомобиль, не просигналив, *стал как вкопанный*.

Но, как мы сможем увидеть из примера, на перевод следующего фразеологизма узкий контекст не влияет:

Londra'ya gitmeyi dört gözle beklemenin sebebi, geçen sene yediğim en güzel yemeklerin başında gelen 'Pierre Koffman'a' tekrar uğrayabilmek. - *Можливість знову завітати у ресторан 'Pierre Koffman', де у минулому році я куштував найсмачніші страви у своєму житті, стала однією з причин подорожі до Парижу, яку я чекав з нетерпінням.*

Güven veren adalete ulaşma icraatlarını *dört gözle bekliyorum* – *Я с нетерпением ожидаю* правосудия, которому можно доверять.

Перейдем к рассмотрению влияния на перевод ФЕ широкого контекста. Розглянемо переклад ФО 'yerinde yeller esmek', умовно окресливши поняття широкого контексту одним абзацем.

«Yalova'da geçen Nisan ayında kimliği belirsiz kişilerce tahrip edildikten sonra kaldırılan ünlü müzik adamı Onno Tunç Anıtı'nın *yerinde yeller esiyor*. Yalova'nın Armutlu İlçesi'nde 14 Ocak 1996 tarihinde geçirdiği uçak kazası sonrasında hayatını kaybeden müzisyen Onno Tunç anısına 2002 yılında Yalova'da yapılan iki anıttan biri olan Osmanlı Parkı içindeki anıt, aylardır yerinde yok.» - *Вже й сліду немає* від пам'ятника відомому музиканту Онно Тунчу у Айові, який демонтували після того, як він був розбитий невідомими у березні минулого року. Декілька місяців не має на місці одного з пам'ятників на честь музиканта Онно Тунчу, встановлених у 2002 році в парку Османли м.Айова, після його загибелі у авіакатастрофі в районі Армутлу міста Айова 14 січня 1996 року».

NEW YORK - Bildik tatil ilanlarından biri: Bir spa merkezi ücretsiz yüz bakımı sunuyor. Ama küçük bir sorun var, zarftaki adresin *yerinde yeller esiyor*, mektubun gönderildiği kadın da Dünya Ticaret Merkezi (DTM) saldırısında hayatını kaybetti... – Нью Йорк – Одне з оголошень-пропозицій на вихідні: Один Спа салон пропонує безкоштовні процедури догляду за обличчям. Але є невелика проблема, *вже й сліду нема* від адреси, зазначеної на конверті. Жінка, які відправила листа, загинула у Всесвітньому торговельному центрі під час нападу.

Ama neresinden bakarsanız bakınız, bu bir cumhuriyettir. Başta padişah yoktur. Zaten padişah iki hafta sonra kaçmıştır. Yani, 29 Ekim 1923 günü cumhuriyetin ilanı, bir "formalitenin yerine getirilmesinden" ibarettir.' Dün bu satırlarla Cumhuriyet'in aslında 1 Kasım'da ilan edildiğini kaydeden Sabah Gazetesi yazarı Engin Ardıç, bugünkü yazısında da 1923 yılında kurulan Cumhuriyet'in yerinden yeller estiğini iddia etti. – Але з будь-якої точки зору це була республіка. На чолі немає монарха. До того ж, падишах втік через два тижні. Тобто, день проголошення республіки 29 жовтня 1923 вважається «днем дотримання формальностей». Журналіст газети Сабах Енгін Ардіч, який вчора цими рядками зазначив, що Республіка була проголошена 1 листопада, в сьогоднішній статті стверджує, що вже *не залишилося і сліду* від тієї Республіки, яку заснували в 1923 році.

Як ми можемо побачити з наведених прикладів, широкий контекст не має впливу на переклад даного фразеологізму.

А.Д. Швейцер констатує, що той контекст, який слід врахувати при смислової інтерпретації елементів тексту і знаходженні їх відповідностей в процесі перекладу, образує семантична взаємозв'язок відрізків тексту. Виходячи з цього, є доречним торкнутися питання про безпосередньо текст, який являє собою завершене повідомлення, що має свій зміст та організоване за абстрактною моделлю однієї з існуючих в літературній мові форм повідомлень (функціонального стилю, його різновидів та жанрів) і характеризується своїми дистинктивними ознаками.

Отже, текст - це витвір мовотворчого процесу, головною рисою якого є завершеність, викладений у вигляді письмового документа, літературно оброблений відповідно до типу цього документа та складається з назви (заголовка) і ряду особливих одиниць (понадфразових єдностей), об'єднаних різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку, що має визначену цілеспрямованість і прагматичну установку. З цього визначення випливає, що під текстом необхідно розуміти не фіксоване на папері усне мовлення, завжди спонтанне, неорганізоване, непослідоване, а особливий різновид мовотворчості, який має свої параметри, відмінні від параметрів усного мовлення.

У текста існують свої обмеження, які по-різному накладаються на різні його типи. В одних типах текстів вони досить відчутні і можуть бути представлені у вигляді певних більш-менш суворих правил, в інших типах вони настільки розмиті, що їх дуже нелегко регламентувати. Але, як можна зазначити, в будь-якому типі тексту і значить в тексті взагалі можна знайти категоріальні ознаки, що відрізняють його від інших одиниць мови.

Можна констатувати, що текст підпорядкований певній системі і має свій зміст та характеризується відповідними йому дистинктивними ознаками.

Для більш експліцитного опису особливостей тексту і його категорій необхідно уточнити поняття предикації в застосуванні до тексту. Предикація - це транспонування фактів мови у факти мовлення. І.Р. Галеперин зазначає, що саме так треба розуміти цю складну логіко-синтаксичну категорію. На його думку, поза предикацією немає акта мови, є лише номінація певних явищ, подій, дій [34 с. 21].

Будь-який текст існує не сам по собі, а є елементом більш складної системи. Під час написання тексту (у нашому випадку – газетної статті), автор спирається на тексти, які були написані і засвоєні ним раніше, використовує елементи знань, терміни, поняття, запозичені з інших текстів, полемізує, цитує, доповнює, розвиває якісь положення, які не отримали детального розгляду раніше. Таким чином, текст є одиницею в системі знань у тій чи іншій предметній області. Він пов'язаний незримими нитками з іншими текстами, що входять в цю систему. Це поняття носить назву екстралінгвістичний контекст.

Екстралінгвістичний контекст не обмежується тільки входженням тексту в предметну область. Текст є елементом екстралінгвістичного контексту, який складають інші тексти даного автора, тобто системи його поглядів. Текст являє собою спосіб організації фрагмента простору, який подумки відтворює автор. Кожен попередній і наступний текст або вносять зміни, корективи в спосіб організації, або розширюють фрагмент простору. В результаті розгляду конкретного тексту на тлі інших робіт автора можна побачити щось більше, а саме, розвиток, уточнення його поглядів на світ, що може бути зрозуміле тільки в даному контексті.

Текст є одиницею екстралінгвістичного контексту власного жанру. Жанр задає формальні правила організації тексту, диктує вибір виразних одиниць відповідних напрямку і ustalеним канонам.

Таким чином, екстралінгвістичний контекст визначає місце тексту, його значення в різних структурах. В різних контекстах текст займає різні місця, відповідно, в ньому актуалізуються різні сторони, аспекти, структури. Тому однозначної оцінки тексту немає і не може бути [64 с. 71-72].

На наш погляд, саме екстралінгвістичний контекст грає важливу роль під час перекладу фразеологічних одиниць та газетних статей в цілому. Велика кількість турецьких газет містить тексти політичного характеру. Автори статей, розглядаючи ту чи іншу політичну проблему в країні, користуються мовними символами та висловлює свою точку зору, щодо політичної ситуації в країні та дій правлячої партії. Звичайно, теза про залежність лексичних засобів, що використовуються в тексті, від ідеологічної позиції автора або джерела публікації не можна розуміти надто прямолінійно. Але між ними існує певний взаємозв'язок В газетній статті та публіцистиці уточнення неясності оригіналу може бути продиктоване навіть більшою конкретністю, властивій українській лексиці. По-друге, щоб український читач зміг прочитати між рядків те, що доступне розумінню турецького читача на його рідній мові, думка автора має бути виражена в перекладі більш виразно, ніж в оригіналі, за винятком тих випадків, коли невизначеність є метою висловлювання.

Як приклад можна привести статтю «İlahi - Bir – Komedi» (Божественна комедія), надруковану в газеті «Cumhuriyet», в якій автор дає оцінку діям одного з політичних діячів країни:

Аларında *su sızmayan*, karşılıklı aile ziyaretleri yaptığı, ne ki bir yıldır hakkında söylemediğini bırakmadığı, halkını bombalıyor diye cehennemlik dediği, git deyince gideceğini, bir *kaşık suda boğacağını* sandığı Beşşar Esad şimdi *can düşmanı*. Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi... Cami bombalamaktan ve Şii halka terör uygulamaktan ülkesinde üç kez idama mahkûm. RTE'nin himayesinde ülkemizin konuğu!

Ya Kaddafi? Libya'ya resmi ziyarette bulunan hocası Erbakan'ı karşısına alıp, terbiye sınırlarını aşan hakaretlerini sindiren RTE'nin; Kaddafi ile yıllarca süren, *can ciğer kuzu sarması* günlerini bir anda unutarak, Libya diktatörüne birden *düşman kesilmesine*, Kaddafi'nin "*Sırtımdan bıçakladı*" diye yorumladığı dostluk ve vefa anlayışına ne demeli?

Башир Асад, людина, з якою раніше були не розлий вода, ходили друг до друга в гості, став заклятим ворогом після того, як протягом року беззупину йшли розмови про те, що він заслужив горіти в пеклі за бомбардування свого народу, що він здатен втопити в ложці води. Тарик Хашими, помічник президента Іраку... Три разово засуджений до страти у своїй країні за бомбардування мечеті та злочини проти шиїтів. Тепер він гість нашої країни та знаходиться під захистом RTE.

А як щодо Каддафі? Прийняв Ходжу Ербакана, який знаходився в Лівії з офіційним візитом, та приховав образи RTE; за одну мить забувши дні щирої дружби, раптово перетворився на ворога Лівійського диктатора, та що можна відповісти на слова Кадафі, які інтерпритують його поняття про дружбу та вірність: «Він наніс мені удар у спину»?

З наданого прикладу ми можемо побачити, що автор наведеної статті активно оперує реаліями, невідомими пересічному українському читачеві. Також у статті використана значна кількість фразеологічних зворотів, при перекладі яких необхідно відповідні еквіваленти або вдаватися до калькування з подальшими роз'ясненнями. Пересічному читачеві буде важко оперувати абривіатурами назв політичних партій та імена деяких політичних діячів країни. Таким чином, даному випадку екстралінгвістичний контекст відіграє важливу роль під час перекладу.

Отже, ми приходимо до висновку, що контекст відіграє істотну роль в реалізації багатозначності лінгвістичних одиниць, а саме фразеологізмів. Не рахуючи випадків навмисної або випадкової (ненавмисної) двозначності, контекст служить тим засобом, який як би «знімає» у тієї чи іншої багатозначної одиниці всі її значення, крім одного. Тим самим контекст надає тієї або іншої одиниці мови однозначності та робить можливим вибір одного з кількох потенційно існуючих еквівалентів даної одиниці в МП. Звичайно, роль контексту далеко не обмежується реалізацією багатозначності слів та інших лінгвістичних одиниць; проте найважливіша його функція полягає саме в цьому.